فصلنامهٔ نقد کتاب
ادبیات و هنر
سال دوم، شمارهٔ ۵
بهار ۱۳۹۸

معرفی کتاب راهنمای راتلج دربارهٔ فیلم و فلسفه

● گل‌آرا داورپناه
دانش‌آموختهٔ دکتری زبان و ادبیات فارسی پژوهشگاه علوم انسانی
golara_d@yahoo.com

کتاب *راهنمای راتلج دربارهٔ فیلم و فلسفه*[1] به ویراستاری پیسلی لیوینگ‌استون[2] و کارل پلنتینگا[3]، نخستین کتاب جامع برای تحقیق در بن‌مایه‌ها، موضوع‌ها، متفکران و مسائل اصلی حوزهٔ فیلم و فلسفه است. افزایش چشمگیر علاقه به فیلم در فضاهای دانشگاهی، سبب ظهور رشتهٔ مطالعات فیلم به‌عنوان یک رشتهٔ رسمی تحصیلی و افزایش هم‌زمان پژوهش فیلم و دوره‌های فیلم در کالج‌ها و دانشگاه‌ها شده است. فیلم همچنین حوزهٔ مورد علاقهٔ رشته‌های دیگر، به‌خصوص فلسفه شده و اکنون شاهد رونقی چشمگیر در قلمرو عمومی فلسفه و فیلم هستیم.

یکی از دلایل این گرایش، گستردگی مباحثی است که معمولاً در زمینهٔ زیبایی‌شناسی فلسفی مطرح می‌شود. با این‌که فیلم در فلسفهٔ هنر حتی در بیست سال پیش نادیده گرفته می‌شد، امروزه زیبایی‌شناسان برجسته، مطالعات گستردهٔ فلسفی فیلم را بخش اصلی کار خود قرار داده‌اند؛ هم‌اکنون دوره‌های آموزشی در فلسفهٔ فیلم ارائه می‌شود؛ فیلم در دوره‌های زیبایی‌شناسی، پیوسته بحث می‌شود و کتاب‌های بررسی فیلم، از نظر زیبایی‌شناسی فلسفی چندین برابر شده است.

یکی دیگر از دلایلی که چرا فیلسوفان در ادبیاتِ رو به رشد فلسفهٔ سینما سهیم می‌شوند، این است که بسیاری از نشریه‌های حوزهٔ «نظریهٔ فیلم» ـ که برآمده از مطالعات فیلم است ـ بر پایهٔ فرض‌ها و روش‌های اصلی فلسفی، چالشی صریح یا ضمنی بنا نهاده است. برای مثال، اظهارهای نشانه‌شناسان فیلم، دربارهٔ شرایط امکان معنای سینمایی، برخی از فیلسوفان را به ارزیابی این ادعاهای گسترده برانگیخت. در پرتو استدلال‌ها و یافته‌هایی از فلسفهٔ زبان، علوم‌شناختی و زبان‌شناسی، درست مانند اصول روانکاوانهٔ نظریهٔ فیلم که شاهد واکنش‌هایی از سوی فلاسفه در مورد فلسفهٔ ذهن و روان‌شناسی بوده است. پس فلسفهٔ سینما تا حدودی بر اساس مشارکت و گفت‌وگوی انتقادی با نظریهٔ فیلم و برعکس ظهور پیدا کرده است.

فصلنامهٔ نقد کتاب
ادبیات و هنر
سال دوم، شمارهٔ ۵
بهار ۱۳۹۸

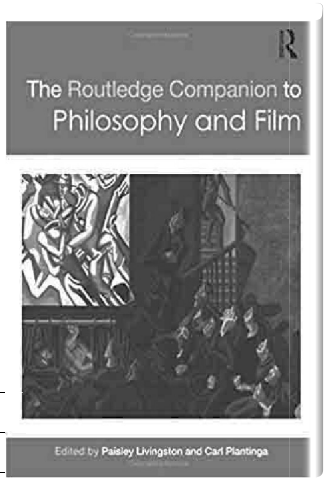

■ **لیوینگ استون، پیسلی و کارل پلنتینگا (۲۰۰۹).**
***راهنمای راتلج دربارهٔ فیلم و فلسفه*. لندن: راتلج.**

یکی دیگر از گرایش‌های مهم اخیر، ظهور ادبیات قابل ملاحظه‌ای است که فیلسوفان حرفه‌ای نوشته‌اند و به اهمیت فلسفی فیلم‌ها و ژانرهای خاص می‌پردازد. اگرچه هنوز مفهوم دقیق این‌که چگونه یک فیلم می‌تواند «فلسفی» باشد یا به دانش فلسفی کمک کند، از جمله بحث‌های پر حرارت است. بدون تردید به نظر می‌رسد مجموعه‌ای از فیلم‌ها از جمله آثار محبوب، با شیوه‌های ثمربخش و با مسائل سنتی و معاصر فلسفی، طنین‌انداز می‌شود. همچنین ارجاع به فیلم‌ها در برنامه‌های درسی رشتهٔ فلسفه پیامد دوگانه‌ای دارد که هم به وضوح مسائل فلسفی را نشان می‌دهد و هم موجب هیجان و بحث در مورد آنها می‌شود.

راهنمای راتلج دربارهٔ فلسفه و فیلم، به‌عنوان یک کتاب درسی و مرجع برای دانشجویان کارشناسی، کارشناسی ارشد و استادانی طراحی شده است که مایل به مطالعهٔ سینما و فلسفه هستند. پیوستگی فیلم و فلسفه در عنوان کتاب باید به‌عنوان مطالعهٔ فلسفی سینما و بررسی ابعاد فلسفی فیلم‌ها، پیامدها و ارزش‌های آموزشی فهمیده شود. با توجه به ماهیت باز و میان‌رشته‌ای این حوزهٔ تحقیق رو به گسترش، هدف خوانش منحصراً یا حتی در درجهٔ اول، شامل فیلسوفان نخواهد بود. هدف ایجاد پلی بین فیلسوفانی که در این حوزه کار می‌کنند و دانشجویان فیلم و پژوهشگران با تمایل‌های نظری یا فلسفی، بوده است. این واقعیت که پژوهش فلسفی فیلم اغلب در مطالعات فیلم و رسانه نادیده گرفته می‌شود، پیامد ناگوار مرزبندی‌های مصنوعی است که بیشتر بین رشته‌های رسمی دانشگاهی ترسیم شده است. پس این کتاب طراحی شده است که پلی بر این شکاف بزند با هدف ورود دانشجویان و استادان هر دو رشته و افرادی از رشته‌های دیگر که علاقه‌مند به موضوع‌های ارائه شده هستند. از این رو، نویسندگان و موضوع‌های مقاله‌های

این کتاب برای فیلسوفان و محققان فیلم و رسانه آشنا است. به امید آن‌که منافع متقابل بیشتری برآورده شود. به این منظور، این کتاب دربرگیرندهٔ شصت مقاله از پژوهشگران بین‌المللی است که در چهار بخش ارائه شده است: «مسائل و مفاهیم»، «نویسندگان و رویکردها»، «ژانرها و انواع دیگر» و «مطالعات موردی».

در بخش اول کتاب، مهم‌ترین مفاهیم کلیدی این حوزه به صورت جامع و مفصل در بیست و شش مقاله به ترتیب الفبایی بررسی می‌شود. موضوع‌های متنوعی چون: بازیگری، سانسور، شخصیت، نمایش، اخلاق، ژانر، تفسیر، روایت، دریافت و تماشاگری و سبک. نظریه‌پردازان فیلم و فیلسوفانی که این مقاله‌ها را نوشته‌اند، دیدگاهی سیستماتیک و استدلالی دربارهٔ این موضوع‌های کلیدی ارائه می‌دهند که در قالب روایت‌های تاریخی یا بحث‌های استدلالی تنظیم شده است.

بخش دوم، با نام «نویسندگان و رویکردها» نیز به همان شکل الفبایی تنظیم شده است و شامل هفده مقاله دربارهٔ پیشینه‌های فکری و یا رویکردهای تأثیرگذار بر حوزهٔ فیلم است. آرای نویسندگانی چون رودولف آرنهایم[۴] تا رویکردهای پدیدارشناسی و نظریات ویتگنشتاین[۵]. این بخش با هدف ارائهٔ تحقیقات محکم و تیزهوشانه در خصوص مواضع اصلی تأثیرگذارترین فیلسوفان و نظریه‌پردازانی طراحی شده است که در کلیت بخشی مؤثر در مورد سینما سهم داشته‌اند.

بخش سوم، «ژانرها و انواع دیگر» در شش مقاله برخی از مهم‌ترین ژانرهایی را بررسی می‌کند که برای فیلم‌سازان، مخاطبان، منتقدان و مفسران فلسفی برجسته بوده است. مانند: مستند، وحشت، کمدی، تراژدی و .. . در این بخش که کم‌حجم‌ترین بخش کتاب است، تلاشی برای جامع بودن مطالب، صورت نگرفته است.

بخش آخر، منتخبی از «مطالعات موردی» و شامل یازده مقاله، با تمرکز بر فیلم‌های منفرد، فیلم‌سازان و تم‌های فلسفی در فیلم‌ها است. کارگردان کلیدی نظیر تارکوفسکی[۶]، برگمان[۷] و ترنس مالیک[۸] و همچنین فیلم‌های خاصی چون ممنتو. این بخش برای پوشش دقیق تمام لحظه‌های فلسفیِ در خور توجه در تاریخ پیچیدهٔ سینمای جهان طراحی نشده است؛ همچنین مرتبط با این ایده است که یک فیلم، رسانه‌ای برای ظهور فلسفه است و نشان دهندهٔ سودمندی فیلم به مثابهٔ منبع و محرک برای تحلیل فلسفی است.

در هر مقاله، منابع مورد نیاز برای خواندن بیشتر و مفصل‌تر ذکر شده است و به مقاله‌های دیگر در همین کتاب نیز ارجاع داده می‌شود. سردبیران مدعی نیستند که تمام موضوع‌های مرتبط با رشتهٔ گستردهٔ فلسفه و فیلم را بررسی کرده‌اند. همچنین مطالب ارائه شده به در دسترس بودن نویسندگان مناسب بستگی داشت که تمایل داشتند و می‌توانستند در محدودهٔ زمان‌بندی و سایر ملاحظه‌های عملی، همکاری کنند (The Routledge, p xi-xix).

خوانـدن ایـن مجموعـه مقاله‌هـا بـرای علاقه‌منـدان به فلسـفهٔ فیلـم، زیبایی‌شناسـی و فیلـم، مطالعـات فیلـم و سـینما پیشـنهاد می‌شـود. فلسـفه و فیلـم یکـی از زنده‌تریـن زیرشـاخه‌های زیبایی‌شناسـی معاصـر اسـت. ایـن کتاب، به ایـن زمینـهٔ تحقیقاتی، نظری عمیـق و غنـی می‌انـدازد. گسـتردگی و تیزبینـی تحقیقـات جمـع‌آوری شـده در ایـن مجموعـه نشـان می‌دهـد کـه مطالعـهٔ فلسـفه و فیلـم، یکـی از شـاخه‌های در حال رشـد و مهـم زیبایی‌شناسـی و مطالعـات فیلـم اسـت. هـدف ویراسـتاران در ارائهٔ کتـاب مرجع و درسـی بـرای دانشـجویان و اسـتادان علاقه‌منـد بـه مطالعـات فیلـم و فلسـفه، هدفـی بلندپروازانـه اسـت؛ امّـا تحقیقـات و مقاله‌هـا، بیشـتر در متعـادل کـردن مسـائل پیچیدهٔ فلسـفی بـا نوشـتاری قابل‌فهـم موفـق اسـت. بی‌شـک خوانـدن این کتـاب، در سـال‌های پیـشِ رو بـرای دانشـجویان و پژوهشـگران ضروری اسـت. گفته می‌شـود ایـن کتاب برای تنظیـم مطالبـش بیشـتر کتـاب مرجع اسـت تـا کتاب درسـی که البتـه این دلیلـی برای کاسـتی کتـاب نیسـت. هرچنـد گسـتردگی حـوزه و تنظیـم الفبایـی دو بخـش آغازیـن اسـتفاده از ایـن کتـاب را به‌عنـوان کتـاب درسـی دشـوار می‌کنـد، امـا همیـن دو ویژگی به‌شـدت بـرای کتـاب مرجـع بودن خوب اسـت. تنهـا نقصی کـه در تنظیم مطالـب دیده می‌شـود ایـن اسـت کـه بخـش سـوم به‌نسـبت کوتـاه اسـت و بخـش چهـارم، انسـجام درونـی کمتـری درمقایسـه بـا بخش‌هـای دیگـر کتـاب دارد (Ted Nannicelli, p 763).

پی‌نوشت

1. The Routledge Companion to Philosophy and Film
2. Paisley Livingston
3. Carl Plantinga
4. Rudolph Arnheim
5. Wittgenstein
6. Tarkovsky
7. Bergman
8. Terrence Malick